INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	3
3 Infrastructuur	8
4 Nederzettingen	11
5 Bevolking	15
6 Middelen van bestaan	17
7 Sociale en culturele voorzieningen	22
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	25
Bronnen	29
Bijlagen	33

HET OVERSTICHT
Zwolle, december 1988.

1 Ligging, grenzen en omvang

Genemuiden is een verstedelijkte plattelandsgemeente in het mondingsgebied van de rivieren IJssel, Vecht en Zwarte Water. Het administratieve en bestuurlijke centrum van deze Sallandse gemeente is de stad Genemuiden. Daarnaast bestaat de gemeente uit de kernen Kamperzeedijk-oost en Kamperzeedijk-west en een aantal verspreid liggende boerderijen.

De gemeente Genemuiden is ontstaan in april 1811 door samenvoeging van het stadgericht Genemuiden (de stad en de naaste omgeving) en het schoutambt Genemuiden. In 1815 werd het schoutambt van Assched en Waterstein officieel bij de gemeente Genemuiden gevoegd. De aangrenzende gemeenten zijn Noordoostpolder en Brederwiede in het noorden, Zwartsluis in het oosten, Hasselt en IJsselmuiden in het zuiden en Kampen in het westen (kaart 1).

In 1967 was Genemuiden één van de vijf gemeenten, waarvan het grondgebied als gevolg van de opheffing van de gemeente Zwollerkerspel werd uitgebreid. Door deze grenswijzigingen nam de oppervlakte van de gemeente Genemuiden toe met 1043 ha. Op 1 januari 1987 besloeg de gemeente Genemuiden een oppervlak van 2980 ha, inclusief 18 ha. binnenwater. Het inwonertal van de gemeente was op dat tijdstip 7294, de woningvoorraad 2209. De woningdichtheid bedroeg derhalve 79 woningen per km2, duidelijk lager dan het Overijsselse gemiddelde (105).

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie (kaart 2)
Rond het begin van onze jaartelling was het gebied rond Genemuiden een onderdeel van een groot veengebied, dat zich op de pleistocene zandondergrond gevormd had. In warme, vochtige perioden is dit veengebied van twee kanten met een kleilaag bedekt: vanuit het zuiden door de IJssel en vanuit het noorden door de opdringende zee.

Het noordelijke deel van de gemeente Genemuiden behoort geomorfologisch gezien tot de IJsseldelta. Tussen 1200 en 1550 heeft de IJssel hier grote stukken veen weggeslagen en alleen een iets hoger gelegen gebied ten noordwesten van Genemuiden, bestaande uit de Greente en de Top, heeft hier weerstand tegen kunnen bieden. Dit is het enige deel van het huidige zeekleilandschap, dat al in de Middeleeuwen aanwezig was. Van 1550 tot 1700 heeft de IJsseldelta zich niet verder uitgebreid. Daarna heeft het land terrein gewonnen op de zee; de fijnzandige ondergrond is door de Zuiderzee met een kleilaag bedekt en langzamerhand kregen de zeekleipolders hun huidige vorm.

De polder Mastenbroek heeft een andere ontwikkeling doorgemaakt, omdat dit gebied al in de veertiende eeuw werd ingepolderd. Hierdoor hebben zee en IJssel slechts een geringe kleilaag op het veen afgezet en wordt de polder op de geomorfologische kaart aangeduid als een plaatselijk overstroomde veenvlakte.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap (kaart 2)
De huidige bodemgesteldheid in de gemeente Genemuiden is enerzijds het gevolg van natuurlijke processen als landaanwas en landafslag, anderzijds het resultaat van doelbewust menselijk ingrijpen. De menselijke invloed is in dit gebied zeer groot geweest; het grootste deel van de gemeente wordt beschermd tegen het water door polderdijken, gemalen en sluizen.

Ten noorden van de Kamperzeedijk vindt men thans zavel en lichte klei aan de oppervlakte, terwijl het grondwater vrij ondiep ligt. Ten zuiden van deze dijk bestaat de bodem uit waardveen- en weideveengronden, ook wel klei-op-veen-gronden genoemd, omdat zich op de veenlaag, die tussen 2 en 3,5 meter dik is, een zware kleilaag (20 à 80 cm.) heeft afgezet.

In de gemeente Genemuiden kan een aantal landschapstypen worden onderscheiden. In het zuiden van de gemeente vindt men het landschap van Mastenbroek. Deze polder, waarvan alleen het noordelijke deel tot Genemuiden behoort, kenmerkt zich door een tamelijk open landschap met langwerpige kavels en weinig variatie in bodemgesteldheid.

Een tweede landschapstype is het dijklandschap, dat langs de Kamperzeedijk en de Mastenbroekerdijk wordt aangetroffen. Kenmerkend is de bebouwing op pollen vóór, achter of tegen de dijk en de afwisseling in landschapselementen (bv. bosjes, rietlanden en volkstuinen en de kolken als gevolg van dijkdoorbraken, onder andere in 1825).

Ten noorden van de Kamperzeedijk ligt een strook, die als matenlandschap wordt aangeduid. De bodem bestaat hier uit veen, bedekt met een naar het noorden toe snel dikker wordende kleilaag. Kenmerkend zijn de smalle, evenwijdige vekaveling en de recente, na-oorlogse bebouwing.

Ten noorden van het matenlandschap ligt het zeekleilandschap. In de zeekleipolders is het bodemtype zavel op fijn zand, het verkavelingstype rationeel, d.w.z. aangepast aan de huidige eisen van bedrijfsvoering en ontsluiting, en de bebouwing van na 1940.

Ten westen van de stad Genemuiden liggen de Toplanden en de Greente. Deze relatief hoog gelegen gronden, bestaande uit zware zavel, werden pas in 1967 verkaveld.

2.3. Bodembeheer en ontginningen
Genemuiden heeft waarschijnlijk nooit een marke-organisatie gekend. De stad kende wel een instelling, die nogal lijkt op een marke-organisatie: de Grootburgerij (of de Meente). De Grootburgerij speelde een belangrijke rol bij het beheer van de gronden en het tempo en de omvang van de ontginningen. De grootburgers werden als markegenoten beschouwd en alleen zij bezaten het eigendomsrecht van de gronden.

Toen Genemuiden in 1275 stadsrechten ontving, kregen de inwoners (de burgers) bepaalde

rechten. Het eerst bericht over het weiderecht dateert uit de veertiende eeuw. Dit recht hield in dat de burgers van de stad Genemuiden een aantal beesten mochten weiden op de gemeenschappelijke weidegronden (de Meente). Later is het onderscheid tussen grootburgerschap en kleinburgerschap ontstaan. De grootburger was in het bezit van alle rechten die de stad Genemuiden kende. De rechten van de kleinburger waren beperkt: hij mocht geen vee weiden op de Meente, terwijl hij ook niet in aanmerking kwam voor een functie in de stedelijke regering. Vanaf 1703 vormt de Grootburgerij een op zich zelf staand lichaam, dat lange tijd machtiger was dan de stadsregering. Binnen de Grootburgerij maakt men onderscheid tussen erfburgers, die het grootburgerschap door afstamming verkrijgen, en koopburgers, die door koop dezelfde rechten ontvangen. De Grootburgerij heeft zich als instelling tot op de dag van vandaag gehandhaafd, zij het dat de 198 ha omvattende Meentegronden, die zowel binnen als buiten de dijk van Mastenbroek lagen, in 1965 aan de gemeente Genemuiden zijn verkocht. Hierdoor kon Genemuiden zich uitbreiden in westelijke richting. De financiële middelen, nodig voor de uitbetaling van het burgerrecht, worden sindsdien verkregen door belegging van het kapitaal.

De eerste belangrijke ontginning in de streek rond Genemuiden was de inpoldering van Mastenbroek. In 1364 was de aanleg van dijken rondom Mastenbroek voltooid en werden de landerijen verdeeld over de verschillende belanghebbenden (onder andere de Grootburgerij en de stad Genemuiden). De inpoldering van Mastenbroek heeft destijds geen vervolg gekregen. Het duurde tot de negentiende eeuw, voordat er rondom Genemuiden weer grootschalige inpolderingen plaats vonden. Voorbeelden hiervan zijn de Nieuwe Pieper (1834) en de Veneriet Pieper (1844).

In 1845 werd de "Maatschappij tot verbetering van het Zwolsche Diep" opgericht, met Genemuiden als één van de belangrijkste aandeelhouders. Deze Maatschappij had een tweeledige functie, namelijk de bevaarbaarheid van het Zwolsche Diep verbeteren en het landaanwinningsproces op de kustgronden van Genemuiden versnellen. De tweede doelstelling trachtte men te verwezenlijken door op grote schaal als golfbreker fungerende biezen aan te planten. Op deze wijze werd in eerste instantie een stuk kustgrond ten westen van de Goot ingepolderd. Nadien is de landaanwinning duidelijk ondergeschikt gemaakt aan de economische functie van de biesaanplantingen, als grondstof voor de mattenindustrie. Omstreeks 1940 werd de Maatschappij opgeheven. 295 ha kustwater en kustgronden werd aangekocht door de gemeente Genemuiden.

Ook in de twintigste eeuw vond nog een aantal inpolderingen plaats. In 1911 werd op initiatief van de gemeente Genemuiden de inpoldering van de Van Vleutenpolder (40 ha.) gerealiseerd, in 1940 vond de inpoldering van de 140 ha. grote Biesveldenpolder plaats.

2.4. Waterbeheersing

Gelegen in het mondingsgebied van IJssel, Zwarte Water en Vecht en aan de kust van de Zuiderzee is de strijd tegen het water een bittere noodzaak geweest voor de bewoners van Genemuiden.

In de veertiende eeuw veranderde de waterhuishouding in het gebied rondom Genemuiden ingrijpend als gevolg van de inpoldering van Mastenbroek. De omvang van de onderhoudsplichten maakte een gemeenschappelijke aanpak noodzakelijk en daarom werd in 1390 door de bisschop van Utrecht het dijkrecht van Mastenbroek uitgevaardigd, een voorloper van de huidige waterschappen.

De polder van Mastenbroek was de enige plaats in Overijssel, waar de windwatermolen grootscheeps werd toegepast. In 1494 werden bij Lutterzijl, Venerietezijl en Hasselt molengangen gebouwd met elk vier molens. Nadien zijn de dijken rond Mastenbroek meerdere malen verhoogd. Na de stormvloed van 1825 werd naar een goedkoper middel gegrepen, de overlaat. Overlaten zijn lage dijkvakken, die richting geven aan overstromingen en plotselinge overstromingen kunnen voorkomen door het land eerder onder water te laten lopen. De Slaperdijk tussen Grafhorst en Genemuiden was een voorbeeld van een dergelijke overlaat. Tegelijkertijd werd aan de Veneriete de Nieuwe Sluis aangelegd. Omdat de veiligheid onvoldoende gewaarborgd was en de meeste boeren niet blij waren met de regelmatige inundaties, werd de overlaatdijk tussen de Lutterzijl en de grote uitwateringszijl bij de Prinsenkeet (aangelegd na de ramp in 1825) in de jaren 1879-1880 verhoogd tot bandijk.

In 1856 werd de molengang bij Venerietezijl vervangen door een stoom-/schepradgemaal, het eerste stoomgemaal in de provincie. Met de inschakeling van de stoommachine was de bemaling niet meer afhankelijk van de wind en had men de mogelijkheid om de waterstand in de polder tot een halve voet beneden het maaiveld te houden. De voordelen waren zo groot dat in 1879 ook bij de Lutterzijl een stoomgemaal in gebruik werd genomen.

Het oude stoomgemaal Mastenbroek heeft dienst gedaan tot 1961. In dat jaar werd naast het oude gemaal het nieuwe electrische vijzelgemaal Veneriete gebouwd. Het oude stoomgemaal is gerestaureerd en vanaf 1984 in gebruik als museum. Ook het nieuwe stoomgemaal Mastenbroek (bij de Lutterzijl) is thans buiten werking; in 1978 werd iets ten westen van dit gemaal, op het grondgebied van de gemeente IJsselmuiden, het gemaal Nieuw Lutterzijl geopend.

In de negentiende eeuwen worden in de zeekleipolders vier windwatermolens gebouwd. In het begin van de twintigste eeuw wordt ten noorden van de Nieuwe Sluis een electrisch gemaal gebouwd. In deze eeuw zijn de windwatermolens verdwenen en hebben sluizen en gemalen hun functie overgenomen.

Behalve Mastenbroek en de zeekleipolders heeft ook de stad Genemuiden in de loop der eeuwen veel wateroverlast gekend. De

grootste watersnoodramp was de stormvloed van 1825, toen 166 woningen werden weggevaagd of onbewoonbaar raakten en 22 mensen verdronken. Ook in de jaren 1775, 1776, 1862 en 1863 werd de stad getroffen door overstromingen.

Tot 1866 stond de haven van Genemuiden in open verbinding met de Zuiderzee, waardoor het water tijdens zware stormen vrij spel had. Deze situatie veranderde door de bouw van een keersluis (de Sas) en de aanleg van de Sasdijk in jaren 1866 en 1867. Sindsdien vormt de Sas de verbinding tussen de Binnen- en Buitenhaven van Genemuiden. In 1874 werden in de dijk bij de Sas twee "Pietereuliekelders" gebouwd. Hierin werd petroleum opgeslagen ten behoeve van de straatverlichting. In verband met brandgevaar was het voortaan verboden om petroleum voor straat- en huisverlichting in gebouwen en huizen op te slaan.

In 1967 besloten Provinciale Staten tot de oprichting van het waterschap IJsseldelta. Elf waterschappen werden bij deze gelegenheid opgeheven, waarvan er drie op het grondgebied van de gemeente Genemuiden lagen, namelijk Mastenbroek (gedeeltelijk), de Pieper en de Zuiderzeepolder bij Genemuiden. Van deze waterschappen was Mastenbroek verreweg de oudste (in 1389 opgericht). De Pieper stamt uit de negentiende eeuw, de Zuiderzeepolder uit het begin van de twintigste eeuw.

3 Infrastructuur

(kaart 3)

3.1. Waterwegen
Het Zwolsche Diep of Zwarte Water had vroeger een belangrijke functie voor het handelsverkeer. De stad Zwolle beschouwde zich als eigenaar van het Zwolsche Diep en hieraan ontleende zij bepaalde rechten, zoals het recht van toezicht en het recht om als enige een koppel zwanen op de rivier te houden ("het swanenvlot").

In de eerste helft van de negentiende eeuw liep de vervoersfunctie van het Zwarte Water sterk terug. De rivier werd steeds ondieper en de monding bij Genemuiden verzandde. In 1845 werd de "N.V. Maatschappij tot verbetering van het Zwolsche Diep" opgericht. Deze particuliere organisatie voerde een plan uit van waterstaatsingenieur Van Diggelen, waardoor de diepte van de rivier minimaal 2.50 meter zou blijven. Om het dichtslibben van de rivier te voorkomen werden twee evenwijdige, circa zes kilometer lange strekdammen ("kribben") aangelegd. Aan het eind van de zuiderkrib werd ter afsluiting van de plannen de natuurstenen terp "Kraggenburg" aangelegd. Deze hoogte, thans "Oud-Kraggenburg" geheten, ligt nu in de gemeente Noordoostpolder. Ondanks de aanleg van kribben waren de problemen nog niet voorbij. De vaargeul kon met moeite op een diepte van 1.90 meter worden gehouden en regelmatig baggeren bleef noodzakelijk.

Om de investering terug te verdienen besloot de Maatschappij, met toestemming van de Staat, tot het instellen van een tol op een met basaltblokken versterkte hoogte ten westen van Genemuiden

(de Keet of de Ketting). Onder druk van veel protesten van de binnenschippers nam de Staat in 1875 het onderhoud van het Zwolsche Diep over en werd de tol opgeheven. In 1886 bouwde Rijkswaterstaat een woning voor de bakenmeester, die ook als lichtwachter fungeerde. Dit pand is in 1982 door de gemeente Genemuiden aangekocht. Momenteel wordt het huis door particulieren bewoond.

Het enorme belang dat het Zwarte Water had voor de scheepvaart blijkt uit cijfers van 1876. In dat jaar voeren 28.128 schepen over het Zwarte Water langs Genemuiden, waarvan 14.799 stroomopwaarts en 13.329 stroomafwaarts. In de negentiende eeuw was er een stoombootdienst tussen Genemuiden, Zwartsluis, Hasselt en Zwolle en tevens was er een beurtveer op Amsterdam. Naderhand is het belang van deze scheepvaartverbinding aanzienlijk teruggelopen, vooral als gevolg van de opkomst van concurrerende vervoersmiddelen (trein, vrachtauto). Thans hebben Zwarte Water en Zwolsche Diep (die begint bij de stenen uitwateringssluis van de Greente en uitmondt in het Zwarte Meer) een functie met betrekking tot zowel beroeps- als pleziervaart, waarvan de laatste met name vanaf de jaren dertig enorm is gegroeid.

Naast het Zwarte Water en het Zwolsche Diep hebben twee andere waterlopen een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Genemuiden, de Drecht en de Heve. Genemuiden is ontstaan op de plaats waar de Drecht (of de Genemuider Aa), de afwateringsgeul van Mastenbroek, in het Zwarte Water uitmondde. De monding van dit riviertje is door de eeuwen heen als haven gebruikt. Aan de noordzijde werd de bebouwde kom van Genemuiden lange tijd begrensd door de rivier de Heve, die in de zestiende eeuw deel uitmaakte van het grachtenstelsel van kasteel het Blokhuis. De Heve werd in 1914 gedempt, de Drecht tegelijk met het Veergat in 1959.

Andere waterwegen in de gemeente Genemuiden zijn de Goot (die de begrenzing vormt met de gemeente Kampen), de Veneriete, de Nieuwe Wetering (die aansluit op de Drecht) en de Oude Wetering. Door polder de Pieper stroomt nog steeds de Oude IJssel, vroeger de meest oostelijke IJsseltak, maar door afdamming in de zeventiende eeuw nu niet meer dan een sloot.

3.2. Wegen

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw had de gemeente Genemuiden twee belangrijke verbindingen voor het landverkeer, de Kamperzeedijk en het pontveer. De Kamperzeedijk, de oude zeedijk tussen Grafhorst en Genemuiden, was gedeeltelijk verhard met het puin dat bij de sloop van het oude kasteel het Blokhuis (1584) vrijkwam. Het was eeuwenlang niet meer dan een landweg totdat deze in 1838 aanzienlijk werd verbeterd.

Het veer was niet alleen een belangrijke schakel in de noord-zuidverbinding voor met name Vollenhove, Zwartsluis en Zwolle, maar het was ook een belangrijke bron van inkomsten voor de stad Genemuiden. Het vervoersmiddel, de veerpont, heeft zich in de loop

der tijden aan de veranderde technologische omstandigheden aangepast: in 1922 werd de houten pont vervangen door een stalen vaartuig, in 1931 werd naast de pont een motorboot in de vaart gebracht. In 1952 werd de huidige motorpont in gebruik genomen.

Na de opening van de autoweg Genemuiden-Hasselt in 1973 maakt men aanzienlijk minder gebruik van de veerverbinding. Daarvoor maakte het landverkeer richting Hasselt gebruik van de Mastenbroekerdijk (waarvan het gedeelte bij Genemuiden Hasselterdijk heette), die aan het eind van negentiende eeuw verhard werd. In die tijd werd er ook veel geld uitgetrokken voor de verharding van de wegen in Mastenbroek, zoals de Zwolsche Steeg en de Kromme Steeg. In het begin van de twintigste eeuw werd in de Pieper de Pieperweg aangelegd.

Ook in de stad Genemuiden is het wegennet in de periode 1850-1940 uitgebreid. In 1857 werd op verzoek van de gezondheidscommissie de stadsgracht tussen de kerkbuurt en de Nijstad gedempt. De gedempte gracht kreeg de naam Kleine Nijstad. In 1914 ontstond de Gedempte Heve als gevolg van demping van een deel van de oude rivierarm de Heve.

In 1877 vond een belangrijke infrastructurele ingreep plaats. In dat jaar werd namelijk de Havenbrug gebouwd, de verbinding tussen oud- en nieuw-Genemuiden. In 1959 werd deze brug gesloopt, omdat ze door de demping van het Veergat en de daarop aansluitende waterloop de Drecht haar functie had verloren.

3.3. Spoorwegen

Spoor- of tramverbindingen zijn er nooit geweest in de gemeente Genemuiden. Via het veer hadden de bewoners aansluiting op de tramlijn Zwolle-Blokzijl (1914-1934), die op de Zwartewatersdijk liep.

4 Nederzettingen

(kaarten 4, 5 en 6)

4.1. Kernen

De eerste bewoners van **Genemuiden** vestigden zich op een natuurlijke hoogte in het landschap, aan de oever van het Flevomeer. Aangenomen wordt dat de naam Genemuiden betekent "mond van de Gen(n)e", waarbij Gen(n)e betrekking heeft op de loop van het Zwarte Water. In 1275 verleende bisschop Jan van Nassau stadsrechten aan Genemuiden. Belangrijke motieven hiervoor waren de gunstige ligging aan het Zwarte Water bij een belangrijk voetveer en de hooggespannen verwachtingen, die de bisschop van de streek rond Kampen en Zwolle had.

De stad Genemuiden is in de loop der tijden amper gegroeid, met name omdat de stad regelmatig door branden en overstromingen geteisterd werd. Vooral de stadsbranden lopen als een rode draad door de geschiedenis van Genemuiden. De branden werden vaak veroorzaakt door het gebruik van brandgevoelige bouwmaterialen als hout en riet en het veelvuldig voorkomen van oorlogsgeweld.

Het oudste stadsdeel van Genemuiden is het gebied rondom de Nederlands Hervormde kerk, de Kerkbuurt met de Hoek. Van hieruit heeft de stad zich verder ontwikkeld. De eerste uitbreidingen waren die op de natuurlijk gelegen hoogte (Langestraat). In de zestiende eeuw breidde de stad zich uit langs de Nijstad en werd er een kasteel gebouwd ten noorden van de Hoek. Daarna volgde de bebouwing langs de de Veerweg (nu: Westerkade) en de Hasselterdijk (nu: Majoor General

Simondsstraat).

Omstreeks 1850 lag de stad Genemuiden ingeklemd tussen natuurlijke en kunstmatige waterlopen. Ten noorden van de stad lag de Heve, ten oosten de Drecht en aansluitend de haven en ten westen de zogenaamde bermsloot, overblijfsel van een stadsgracht. De enige bebouwing ten oosten van de Drecht was die langs de Hasselterdijk, die het dominante noord-zuidpatroon enigszins doorbrak. In de bebouwde kom stonden in 1843 245 huizen.

In de periode tussen 1850 en 1880 veranderde er veel in Genemuiden. In 1857 werd de stadsgracht, die een verbinding vormde tussen de Binnenhaven en Heve en die de Kerkbuurt en de Nijstad van elkaar scheidde, gedempt. De gedempte gracht kreeg de naam Kleine Nijstad. Een jaar later werd met gelden uit het burgerfonds Van Camen aan de Hasselterdijk een woningblok van 10 woningen gebouwd. "Het Fort", zoals dit complex genoemd werd, viel in 1940 onder de slopershamer. In plaats hiervan werd een dertiental woningen gebouwd met gelden van het Provisoorfonds.

In 1866 werd begonnen met de aanleg van de keersluis de Sas en de daarop aansluitende Sasdijk. Het tussen de Sasdijk en de Binnenhaven gelegen terrein werd bestemd voor woningbouw en industrie, maar deze bebouwing werd pas gerealiseerd, nadat "De Overkaante" (het deel ten oosten van de Binnenhaven) door de bouw van de Havenbrug in 1877 beter bereikbaar was geworden.

Inmiddels had zich ook de grootste ramp uit de geschiedenis van de stad Genemuiden voltrokken, namelijk de stadsbrand van 1868. Hierbij werden 140 gebouwen verwoest en ongeveer 600 mensen dakloos. Vooral de 1600 mensen uit de arbeidersstand waren er slecht aan toe. Na deze ramp, waarbij ook 39 hooibergen afbrandden, werd besloten om de hooibergen niet langer in de bebouwde kom te plaatsen. Hooibergen werden sindsdien alleen gebouwd aan de rand van de stad, aan de Sasdijk, op het Blokhuiserf en later ook aan de buitenzijde van de Achterweg. De nieuwe brandverordening uit 1869 bevatte ook een rookverbod voor de Achterweg. Ondanks de getroffen maatregelen vond er in 1882 opnieuw een grote stadsbrand plaats, waarbij onder andere de kerk in vlammen opging. Het rookverbod voor de Achterweg is tot op de dag van vandaag gehandhaafd, ondanks het feit dat bijna alle hooibergen zijn opgeruimd.

Tussen 1880 en 1940 heeft de uitbreiding van de bebouwing zich vooral tussen de Binnenhaven en de Sasdijk geconcentreerd. Dit deel werd "nieuw-Genemuiden" of "De Overkaante" genoemd. In "oud-Genemuiden" werd in 1914 de oude rivierarm de Heve gedempt ten gunste van woningbouw. De eerste woningen aan de Gedempte Heve verschenen in 1918.

In het begin van de twintigste eeuw was de woonsituatie van de meeste inwoners van Genemuiden verre van rooskleurig. Uit een onderzoek in 1908 bleek dat Genemuiden in dat jaar 450

woningen telde, waarvan 276 slechts uit één kamer bestonden. Vooral door de opkomst van de cocosindustrie in de jaren twintig en het verdwijnen van de huisindustrie kwam er langzamerhand verbetering in de woonomstandigheden.

Omstreeks 1940 was het gebied tussen de Binnenhaven en de Sasdijk vol gebouwd. Daarom werd in 1948 begonnen met het uitbreidingsplan "de Buitenlanden". Hiervoor moest de Sasdijk verlegd worden: de oude Sasdijk liep langs de huidige Prinses Beatrixstraat, de nieuwe Sasdijk ligt meer naar het noordoosten. Een andere na-oorlogse ingreep in de ruimtelijke structuur van Genemuiden is de demping van de Drecht en een gedeelte van de Binnenhaven in 1959.

Na 1957 concentreerde de uitbreiding van de bebouwing zich in de Mastenbroeker polder. In de jaren tachtig werd begonnen met het utivoeringsplan de Greente, ten westen van Genemuiden. De woningvoorraad van de stad Genemuiden bedroeg op 1 januari 1987 2024 woningen. De stad heeft een verzorgende functie voor een gebied dat ongeveer samenvalt met het gemeentelijk grondgebied. Voor meer duurzame goederen en voortgezet onderwijs richt de bevolking zich voornamelijk op Kampen en Zwolle. Op het terrein van de vervaardiging van vloerbedekking en de verkoop daarvan heeft Genemuiden een nationale functie.

4.2. Buurschappen

In 1843 werden binnen de gemeente Genemuiden naast de gelijknamige stad de buurschappen Afsched (Assched) of Kamperzeedijk en Waterstein onderscheiden. Deze twee buurschappen telden destijds samen 35 huizen, bewoond door ongeveer 200 mensen. Assched was een gehucht, waarvan de kern bij herberg het "Witte Schaap" aan het begin van de Schaapssteeg lag.

Assched en Waterstein zijn in de middeleeuwen ontstaan als vissersdorpen. In de vijftiende eeuw hebben zij enige tijd een afzonderlijk schoutambt gevormd, maar later zijn ze bij het schoutambt van Genemuiden gevoegd. Assched lag aan zee bij een grote kleiplaat, de Oostermaat. Waterstein lag tegenover Zwartsluis op de plaats die tegenwoordig het Hogeland wordt genoemd. In die tijd werd ook de buurschap Veneriete onderscheiden, gelegen aan de gelijknamige stroomgeul (een ryte).

In de periode tussen 1850 en 1940 zijn in het buitengebied van de gemeente Genemuiden slechts enkele boerderijen gebouwd, voornamelijk langs de Kamperzeedijk en de Mastenbroekerdijk. De zeekleipolders bleven tot 1940 onbewoond.

Na 1940, met name na de ruilverkavelingen, zijn ook in de Pieper en de Zuiderzeepolder enige boerderijen gebouwd. Op 1 januari 1987 stonden hier respectievelijk 10 en 18 boerderijen. Ook langs de Kamperzeedijk vond uitbreiding van de bebouwing plaats, waardoor thans twee kernen worden onderscheiden: **Kamperzeedijk-west** en **Kamperzeedijk-oost** met

respectievelijk 33 en 83 woningen. Daarnaast behoren sinds 1967 de verspreide huizen van Cellemuiden (20) en Mastenbroek-noord (22) tot de gemeente Genemuiden. In het buiten-gebied stonden op 1 januari 1987 186 woningen.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
(tabel 1)

In de periode 1850-1880 is de bevolking snel gegroeid. De economie bevond zich in een opwaartse lijn na de crisis omstreeks het midden van de negentiende eeuw. Met name de periode 1870-1882 was een bloeitijd voor de mattenvlechterijen. Als gevolg hiervan zijn vele arbeiders van buitenaf naar Genemuiden getrokken.

Van 1880 tot 1900 loopt de bevolkingsomvang enigszins terug. In deze periode waren de economische omstandigheden slecht en lagen de sterftecijfers hoog, met name als gevolg van tyfus. Tussen 1890 en 1906 trokken jaarlijks 100 à 150 mensen weg uit Genemuiden, vooral naar Duitsland en Twente. Na de eeuwwisseling begint de bevolking weer toe te nemen. Dit moet geheel worden toegeschreven aan het hoge geboortenoverschot, mede als gevolg van de betere hygiënische omstandigheden. Het migratiesaldo blijft tot halverwege de twintigste eeuw negatief.

Van 1940 tot 1987 is de bevolking van de gemeente Genemuiden verdubbeld. Vooral in het begin van de jaren zestig en in de jaren zeventig was er een explosieve bevolkingsgroei. Het geboortecijfer lag in deze periode bijna twee keer zo hoog als het landelijke gemiddelde, maar ook het migratiesaldo is positief. De bloei van de tapijtindustrie is hierop van invloed geweest.

5.2. Ruimtelijke spreiding
(tabel 2)

De verdeling van de bevolking over het grondgebied van de gemeente Genemuiden heeft zich sinds het midden van de negentiende eeuw niet ingrijpend gewijzigd. In 1849 telde de stad Genemuiden 1594 inwoners, terwijl 234 mensen in de buurschappen Afsched en Waterstein woonachtig waren. Dit betekent dat 87% van de gemeentelijke bevolking in de stad woonde.

In 1987 hadden de stad Genemuiden en de "rest" van de gemeente respectievelijk 6.594 en 700 inwoners. De verhouding tussen stad en buitengebied is nu 90 om 10%.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw en visserij
Genemuiden was in de middeleeuwen een vissersplaats, evenals de omringende buurschappen Assched en Waterstein. De bevolking voorzag lange tijd in haar levensonderhoud door een combinatie van visserij, veeteelt en handel uit te oefenen.

In de zeventiende eeuw liep de visserij terug en rond 1700 richtte de bevolking zich meer en meer op de oogst van biezen. Biezen groeien het best, wanneer aan twee eisen voldaan wordt: ten eerste moet er een constante aanslibbing zijn, ten tweede moet het water zoet zijn. Deze twee eisen zijn grotendeels tegenstrijdig, omdat aanslibbing vooral plaats vindt door de zee. Door de verzilting van de Zuiderzee gingen vele traditionele biesgronden verloren en werd de monding van IJssel en Zwarte Water één van de weinige gebieden, die geschikt waren voor de biezenteelt.

Naast biezen trof men in de IJsseldelta russen aan. Russen zijn kleiner en fijner dan biezen. Zij groeiden vooral op de klei-op-veenweilanden in de polder Mastenbroek. Zowel biezen als russen werden gebruikt als grondstof voor het maken van matten.

Omstreeks 1840 begon de stad Genemuiden biesvelden aan te planten op haar kustgronden. Enkele jaren later vond de eerste systematische aanplant plaats, uitgevoerd door de "Maatschappij tot verbetering van het Zwolsche Diep". Op deze wijze werd het verlies van biesvelden als gevolg van inpolderingen gecompenseerd. De mattenindustrie had grote

belangen bij deze kunstmatige aanplantingen, omdat de natuur, door de stijgende vraag naar matten, niet meer in staat was voldoende grondstoffen te bieden.

Rond 1850 werden door de gemeente Genemuiden en de "Maatschappij tot verbetering van het Zwolsche Diep" vele nieuwe biesvelden aangeplant. Niet alleen het aanplanten, maar ook het oogsten van biezen verschafte vele mensen werk. Nadat de biezen geoogst waren, werden ze op de Toplanderijen te drogen gelegd. Eerst werden de biezen waaiervormig uitgespreid, de toppen bij elkaar. Wanneer ze redelijk droog waren werden ze opgebonden en aan "stoepen" gezet om verder te drogen. Hierna werden de bossen opgestapeld aan de "miette".

Tussen 1850 en 1927 zijn regelmatig biesvelden aangeplant, hoewel de biescultuur zich vanaf de Eerste Wereldoorlog in een neerwaartse spiraal bevond. In 1927 werden in verband met de stagnerende afzet geen biezen meer aangeplant. De meeste mattenindustrieën waren inmiddels overgegaan op de verwerking van cocosgarens in plaats van biezen. De in 1932 voltooide Afsluitdijk was voor de biezenteelt de genadeklap. Het vruchtbare slib, dat eerder door de vloed werd aangevoerd, bleef achterwege, waardoor de kwaliteit van de biezen ieder jaar minder werd. Alleen in de Tweede Wereldoorlog was er een opleving van de biezenteelt, omdat de import van cocosgarens door de oorlogsomstandigheden stil lag. De russenteelt was al eerder tot een minimum gereduceerd, vooral als gevolg van het constantere waterpeil na de komst van stoomgemalen.

Hoewel de biezenteelt een belangrijke economische functie had in de negentiende eeuw, mag ook de veeteelt niet vergeten worden. In 1891 was 118 ha. in gebruik als riet- en biezenland en 1512 ha. als hooi- en weiland. Veeteelt was eeuwenlang een voorrecht van de grootburgers van Genemuiden. Deze hadden het "weiderecht", dit hield in dat zij hun vee mochten weiden op de gemeenschappelijke weidegronden (de Meente). In eerste instantie werd de Greente hiervoor gebruikt, later werd het landbezit van de Grootburgerij vergroot door aankopen van land in onder andere Mastenbroek. Tussen 1851 en 1865 gingen veel grootburgers zonder vee, de "niet-weiders", er toe over hun weiderechten te verkopen aan de hoogste bieders. Het weiderecht liep hierdoor terug van 4 naar 1,5 koe per grootburger. In 1935 werd de "Niet-weiders Vereniging" opgericht, een belangenorganisatie, die opkwam voor de rechten van de niet-weidende grootburgers. In 1965 werden de 198 hectare omvattende Meentegronden verkocht aan de gemeente.

De meeste boeren woonden in de stad Genemuiden. Zij weidden hun vee op de Meente, terwijl de overige gronden (de Genemuidermaat, de uiterwaarden van het Zwarte Water, de zeekleipolders) als hooiland in gebruik waren. Omdat er weinig stallingsmogelijkheden voor het vee waren en de kwaliteit van het hooi uitstekend was, verkochten de

boeren in het najaar het vee (vanaf 1851 op de Biestemaerk) en werd het hooi, met name in de tweede helft, op grote schaal geëxporteerd. In 1860 werden 1.317.800 Nederlandse ponden hooi op de markt gebracht. In Genemuiden bevond zich in dit tijd een hooiperserij.Nadat rond de eeuwwisseling een boterfabriek in bedrijf was gekomen, nam de hooiexport sterk af.

Behalve hooi werd er in de negentiende eeuw ook mest geëxporteerd, hetgeen vooral een gevolg was van de bescheiden omvang van de akkerbouw in de gemeente Genemuiden, waardoor men weinig mest nodig had. Dat er toch op kleine schaal akkerbouw heeft plaatsgevonden, bewijst de aanwezigheid van een korenmolen in de negentiende eeuw. Deze molen lag op een terp ten oosten van de Drecht en werd omstreeks 1927 afgebroken.

In het midden van de twintigste eeuw was de situatie van de weidebedrijven in de gemeente Genemuiden weinig rooskleurig. In 1949 was de gemiddelde bedrijfsgrootte 8,6 ha. Daar kwam bij dat de landerijen verspreid lagen en op grote afstand van de bedrijfsgebouwen. In 1952 werd begonnen met een ruilverkaveling, als gevolg waarvan vele kleine bedrijven zijn verdwenen.

De gemeente Genemuiden behoort al sinds de middeleeuwen tot het westelijke weidegebied van Overijssel. Thans is 99% van het gehele cultuurareaal in gebruik als grasland. Tegenover 2024 ha. grasland stond op 1 januari 1987 13 ha. akkerland.

6.2. Ambacht, industrie en diensten

De geschiedenis van de niet-agrarische werkgelegenheid in Genemuiden loopt voor een groot deel parallel aan de ontwikkeling van de biezenindustrie. De verwerking van biezen is in de zeventiende eeuw opgekomen en heeft sindsdien afwisselend perioden van bloei en verval gekend.

In de ontwikkeling van de matten- en (later) tapijtindustrie kunnen drie perioden worden onderscheiden. In de eerste periode, vanaf de opkomst van de biescultuur tot aan het begin van de twintigste eeuw werden biezen tot matten verwerkt. In de jaren twintig brak de tweede periode aan, waarin de kokosmat terrein won op de biezenmat. In de derde periode (vanaf de jaren zestig) schakelden vele ondernemers over op de productie van nylon- en woltapijt.

Omstreeks 1850 hadden vrijwel alle arbeiderswoningen in Genemuiden één of meer mattenramen of mattenstoelen. Hierop werden russen en biezen tot rolmatten verwerkt. Het "matten" was een huisindustrie, die veelal werd verricht in opdracht van zogenaamde opkopers, vaak welgestelde veehouders, die de handel in matten als nevenberoep uitoefenden. Het grote economische belang van deze industrie blijkt uit cijfers van 1858. In dat jaar waren 1.240 van de 2.097 inwoners betrokken bij de mattenverwerkende huisindustrie en stonden er 600 mattenramen in Genemuiden.

In het midden van de negentiende

eeuw ging het slecht met de biezenindustrie. Daarom besloot de plaatselijke overheid in 1851 een katoenfabriek op het Blokhuiserf te bouwen. In 1855 waren 66 mensen in deze katoenweverij werkzaam, terwijl 35 anderen thuis katoenen stoffen weefden. Toen in 1860 de recessie voorbij was, werd de fabriek gesloten.

De jaren tussen 1870 en 1882 waren de gouden tijd voor de mattenvlechterijen. Er was volop werk, de prijzen waren goed en de lonen stegen. Na 1882 gingen de prijzen omlaag en kwam de huisindustrie in een diep dal terecht. De sociale omstandigheden waren slecht: veel éénkamerwoningen en hoge sterftecijfers. Ook de economische situatie was verre van rooskleurig, vooral na de opkomst van vloerzeil en vloerkleden omstreeks 1890.

In 1916 brak een nieuwe periode aan in de industriële ontwikkeling van Genemuiden: de kokosvezel deed zijn intrede. In dat jaar werd de eerste aanvraag ingediend om een fabriek te bouwen voor de fabricage van kunstmatten. De hiervoor benodigde kokosgarens kwamen voornamelijk uit India en Ceylon. Ze werden gesponnen van vezels van de kokosnoot en aan balen naar Genemuiden verzonden. De eerste fabrieksmatig geproduceerde kokosmatten waren de Corridor- of Pennenmatten, later ging men over op Japan- en Ruige-matten. Tot aan de Tweede Wereldoorlog vond de productie hoofdzakelijk plaats op met de hand bediende weefgetouwen, hoewel vanaf 1924 ook machinaal aangedreven weefgetouwen in gebuik waren.

Tot 1945 heeft de biezenverwerkende industrie zich, ondanks de concurrentie van de kokosindustrie, kunnen handhaven. Omstreeks 1910 was men begonnen met het vervaardigen van de "Genemuider mat" of blokmat. Hiervoor moesten de biezen eerst tot strengen of vlechten worden verwerkt. In de Tweede Wereldoorlog was er een opleving van de biesindustrie, omdat de import van kokosgarens stil kwam te liggen. Het einde van de oorlog betekende ook het einde van de biezenverwerkende industrie.

Na 1945 werden de kokosgarens steeds meer vervangen door sisalgarens, die sterker zijn en gemakkelijker te verwerken. Vooral na de invoering van de Jaquardmachine ontstond in Genemuiden een bloeiende kokosindustrie. In 1950 waren 664 personen (meer dan de helft van de beroepsbevolking) werkzaam in deze industrie, die zorgde voor ongeveer 30% van de nationale productie.

De tot dusverre laatste periode brak aan in de jaren zestig. In 1967 schakelde de eerste fabriek over op de productie van nylon en wollen vloerbedekking. Dit gebeurde met behulp van de zogenaamde tuftingmachines. In 1988 produceren ruim 80 tufting machines 60 miljoen m2 tapijt door 49 tuftingmachines circa 23.000.000 m2 tapijt geproduceerd. De productie van ruigematten werd in de na-oorlogse periode verhoogd van 150 tot 2000 per dag (in 1982). Ook hebben zich in Genemuiden enkele groothandelaren

in tapijt gevestigd.

Naast de biezenindustrie was de handel een belangrijk bestaansmiddel voor de Genemuidenaren. Omstreeks 1850 vonden vele grootburgers hun bestaan in de handel in hooi, biezen en/of matten. Vaak hadden zij daarnaast een kruidenierszaak en het was een ongeschreven wet dat de mattenvlechters, die voor hen werkten, hier hun inkopen deden.

Op de derde dinsdag van october 1850 werd de "Biestemaerk" ingesteld. Op deze jaarmarkt werden in topjaren 700 stuks vee aangevoerd. De Biestemaerk bestaat nog steeds, maar het karakter is veranderd: het vee is grotendeels verdwenen, de kramenmarkt is enorm gegroeid.

In 1851 werden naast de Biestemaerk nog drie andere jaarmarkten ingesteld, die na verloop van tijd echter weer zijn verdwenen. In 1852 werd de eerste weekmarkt gehouden. Op deze markt werden vooral boter en aardappelen als handelswaar aangeboden, terwijl tegen de winter veel schapen werden aangevoerd. Deze weekmarkt is in 1908 opgeheven.

In de negentiende eeuw had Genemuiden een scheepswerf, die was ingericht voor de bouw en reparatie van binnenschepen. In 1855 werd de scheepswerf door de gemeente aangekocht met de bedoeling om ook schepen voor de buitenvaart te bouwen. In die tijd was de scheepvaart een belangrijk middel van bestaan; in 1863 stonden in Genemuiden 25 schepen geregistreerd. Na de bouw van de Sas ging het achteruit met de scheepswerf.

Het grote aantal veehouders in de gemeente heeft in 1898 geleid tot de oprichting van de "Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Genemuiden" aan de Oosterkade. In 1901 werd begonnen met de kaasmakerij. De fabriek bleef tot 1966 in gebruik. Thans heeft dit gebouw een woonfunctie.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
Na de Reformatie ging de gehele bevolking van Genemuiden over naar de Hervormde kerk. In het centrum van de stad stond de Grote of Sint Nicolaaskerk, die in de loop der eeuwen meerdere malen geheel of gedeeltelijk verwoest werd. De laatste maal was in 1882, toen de kerk als gevolg van een stadsbrand in vlammen opging. Een jaar later werd op dezelfde plaats een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen.

In 1835 kwam Ds. De Cock, die het jaar daarvoor de "Acte van Afscheiding" had opgesteld, naar Genemuiden om er een nieuwe kerk te instiueren. De eerste diensten van de Afgescheidenen werden in een schuur gehouden, later werd buiten de stad aan de Drecht een kerk gebouwd. In 1953 werd de Gereformeerde kerk afgebroken en werd op ongeveer dezelfde plaats een nieuwe kerk in gebruik genomen.

Een derde kerkelijke groepering in Genemuiden is de Gereformeerde Gemeente. Deze is voortgekomen uit twee afsplitsingen van de Nederlands Hervormde (of Nederduitsch Hervormde) kerk: de groep van Ledeboer, die in de negentiende eeuw af en toe bijeenkomsten hield op de zolder van een voor het stadhuis gelegen pand en de Oud-Gereformeerde Gemeente, die in 1910 geïnstitueerd werd. Het huidige kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente aan de Prinses Julianastraat dateert uit 1959.

In 1981 trad een aantal leden uit de Gereformeerde Kerk (synodaal). Zij sloten zich aan bij de Christelijk Gereformeerde Kerken

in Nederland en bouwden een kerk aan de Stuivenbergstraat.

Tot het begin van de negentiende eeuw begroef men de doden in en rond de kerk. In 1828 werd de "Oude Begaafplaats" aan de Blokhuisweg in gebruik genomen. In 1871 werd op deze begraafplaats een dodenhuisje gebouwd, twee jaar later werd een ijzeren hek geplaatst. In 1959 werd aan de Greenteweg een nieuwe begraafplaats aangelegd.

Genemuiden heeft zijn sterk reformatorische inslag in de laatste 150 jaar behouden. In 1960 behoorde 63,6% tot de Nederlands Hervormde kerk (Gereformeerde Bond) en 34,4%. tot de kerken van gereformeerde gezindte, samen 98% van de totale bevolking. Het aantal personen dat een ander kerkgenootschap opgaf bedroeg 0,3%, terwijl 1,7% van de bevolking niet bij een kerkgenootschap was aangesloten.

7.2. Scholen

In 1850 telde de gemeente Genemuiden 4 scholen. Er waren twee lagere scholen: één in de stad en één aan de Kamperzeedijk. Op de stadsschool werd onderwijs gegeven aan zo'n 250 leerlingen gegeven, die verdeeld waren over twee afzonderlijke gebouwen. Behalve deze lagere scholen had de stad Genemuiden een kleinkinderbewaarschool en een door de "Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" opgerichte herhalingsschool voor leerlingen tussen 12 en 16 jaar.

In de periode 1850-1940 is het aantal scholen aanzienlijk uitgebreid. In 1860 werden in de stad twee nieuwe lagere scholen gebouwd, waaronder de Kaaischool, die in 1970 werd afgebroken. Het aantal openbare lagere scholen liep tussen 1884 en 1914 terug van 3 naar 1 als gevolg van de opkomst van de bijzondere scholen.

In 1884 werd de eerste bijzondere school gebouwd, namelijk de Gereformeerde school aan de Achterweg. In 1923 werd deze school vervangen door een nieuwe, die naast de Gereformeerde kerk aan de Jan van Arkelstraat gebouwd werd. In 1903 werd de Hervormde school aan de Prinses Julianastraat geopend. In 1914 werd de voorheen openbare lagere school aan de Kamperzeedijk omgedoopt tot Christelijk Nationale School. In 1929 werd door de Gereformeerde Gemeente de "Rehoboth-school opgericht. Aanvankelijk was een deel van deze school ondergebracht in de oude kerk aan de Julianastraat, tot in 1950 een nieuw gebouw aan de Jan van Nassaustraat in gebruik werd genomen.

Het aantal herhalingsscholen is na 1850 toegenomen. Rond de eeuwwisseling is aan vier lagere scholen in de gemeente Genemuiden een herhalingsschool verbonden. In 1925 zijn ze echter alle vier verdwenen. De kleinkinderbewaarschool van Genemuiden werd in 1879 opgeheven, maar vanaf 1915 wordt er in de gemeenteverslagen weer melding gemaakt van een Bewaar- of Fröbelschool.

Momenteel telt de gemeente Genemuiden zeven basisscholen: drie Nederlands Hervormde scholen, een Gereformeerde school, een

school van de Gereformeerde Gemeente, een openbare school en een Christelijk Nationale school (aan de Kamperzeedijk). Voorzieningen voor voortgezet onderwijs treft men in de gemeente niet aan; hiervoor is de bevolking aangewezen op Zwartsluis (MAVO), Kampen en Zwolle.

7.3. Overige
In de stad Genemuiden treft men vandaag de dag nog twee fondsen aan, die opgericht werden uit sociale bewogenheid: het Provisoorfonds en het Armenfonds van Camen. Het Provisoorfonds was een algemeen niet kerkelijk fonds dat zich voornamelijk bezig hield met de zorg van de wezen. In 1875 werd ten noorden van de Nederlands Hervormde kerk het Burgerweeshuis in gebruik genomen. Het gebouw is echter nooit als weeshuis gebruikt; eerst werd het als ziekenhuis ingericht, later als bewaarschool. In 1973 is het gebouw afgebroken. Het Armenfonds van Camen hield zich voornamelijk bezig met armenzorg. Met gelden uit dit fonds werden in 1858 tien arbeiderswoningen gebouwd ("Het Fort").

Naast deze Fondsen hield ook de diaconie van de Hervormde kerk zich bezig met de armenzorg. In 1842 werd het diaconie-armenwerkhuis gebouwd, waaraan een boerderij en een matterij waren verbonden. In 1934 werd het gebouw gesloten, waarna de kleuterschool er nog een tijd gebruik van heeft gemaakt (tot 1954).

Omstreeks 1850 had Genemuiden een raadhuis aan de Langestraat, dat dateerde uit 1786. Bij de grote stadsbrand in 1868 ging dit gebouw in vlammen op. Terwijl een deel van de Nederlands Hervormde kerk tijdelijk als stadhuis werd ingericht, werd aan de Langestraat een nieuw raadhuis met bodewoning gebouwd. Dit stadhuis, dat tot 1969 als zodanig dienst heeft gedaan, heeft thans een woonfunctie. In dat jaar werd het huidige stadhuis aan het Havenplein in gebruik genomen.

In 1850 kreeg de stad Genemuiden een postkantoor aan de Langestraat. In 1978 werd dit gebouw verlaten ten gunste van een nieuw postkantoor aan de Kruisstraat.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Rivieroeverstad.

Functie:
In 1850 is Genemuiden een agrarische en ambachtsnederzetting (matten). Ook de scheepvaart en de visserij waren van enig belang.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In 1850 ligt de stad ingesloten tussen de Heve in het westen en de Drecht in het oosten. De bebouwing was geconcentreerd om de haven, de boerderijen lagen aan de rand van de stad.
De stad die aan de rivier ontstond had verbindingswegen met Kampen, via de Kamperzeedijk en met Hasselt via de Hasselterdijk. Het pontveer over het Zwarte Water gaf verbinding met het land van Vollenhove en met de tramverbinding Zwolle-Hasselt-Blokzijl (1914-1934). Tot de Eerste Wereldoorlog was de biezencultuur en de verwerking van deze biezen tot matten van groot belang; daarna ontwikkelde zich de cocosmattenindustrie.
In 1857 wordt de stadsgracht tussen Kerkbuurt en Nijstad gedempt, in 1858 worden hier 10 arbeiderswoningen gebouwd (het Fort, inmiddels gesloopt).
In 1866 wordt in de bestaande haven de keersluis gebouwd. Onder invloed van de zich uitbreidende mattenindustrie ontstond na de aanleg van de Havenbrug (1874) een industriële en woonbebouwing aan de oostzijde tussen de haven en de Sasdijk. Aan de Langestraat en in de omgeving van de kerk vond verdichting van de bebouwing plaats. In 1913 wordt de oude rivierarm, de Heve, voor de bouw van woningen gedempt. Aan de westzijde van de bebouwing wordt

in 1920 een bermsloot gegraven.

Historisch architectonische kwaliteit:
De kerk met toren en het voormalige stadhuis in de Langestraat domineren de bebouwing welke in het centrum overwegend in twee lagen is opgetrokken. Deze bebouwing heeft een laat 19e eeuws karakter.

Bijzonder gebied:
De haven met de sas, oliekelder, kaden en straatwanden.
Het Volkspark, zogenaamd "Het Engelse Werk" aan de noordwestzijde van de stad.

Stedebouwkundige ontwikkeling Genemuiden

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

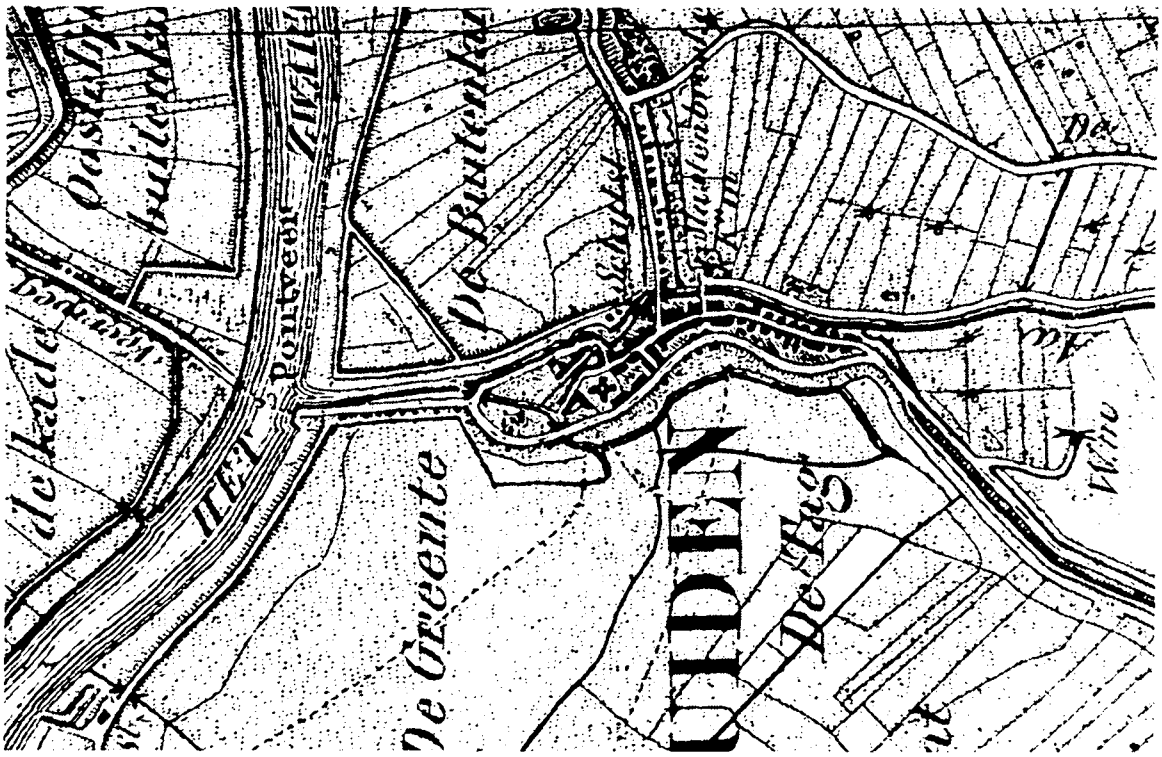

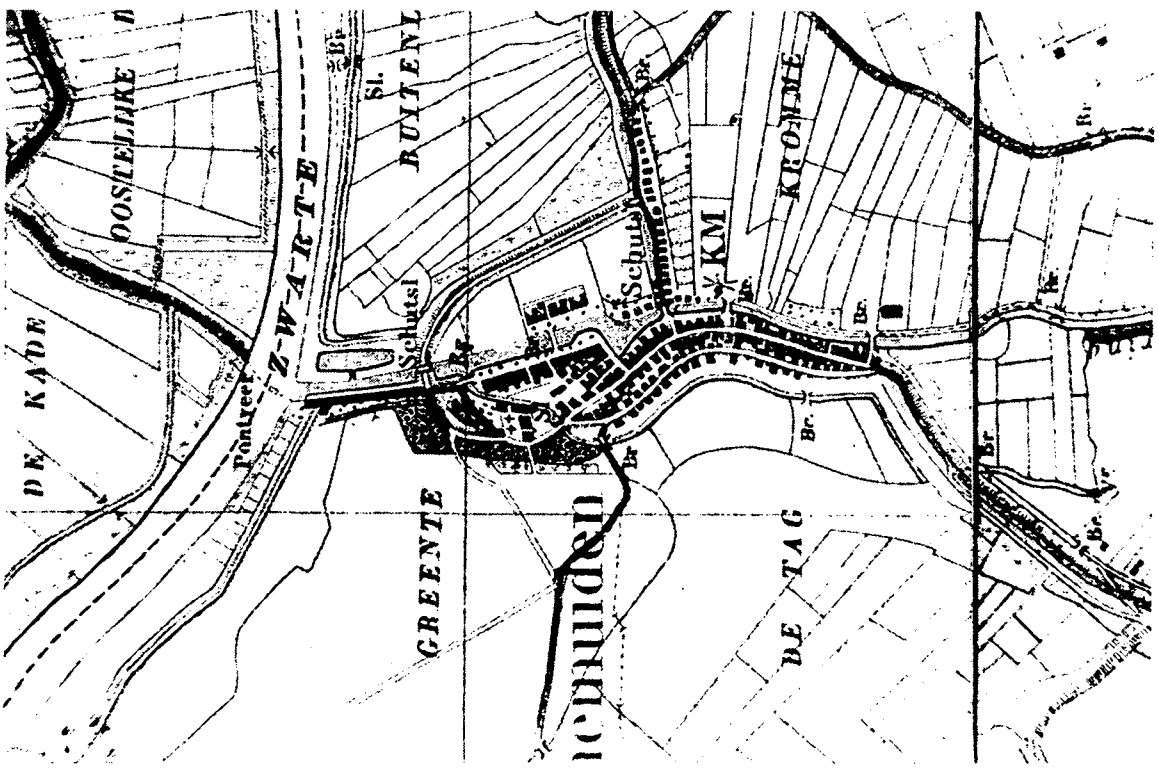

Kaart ca. 1940

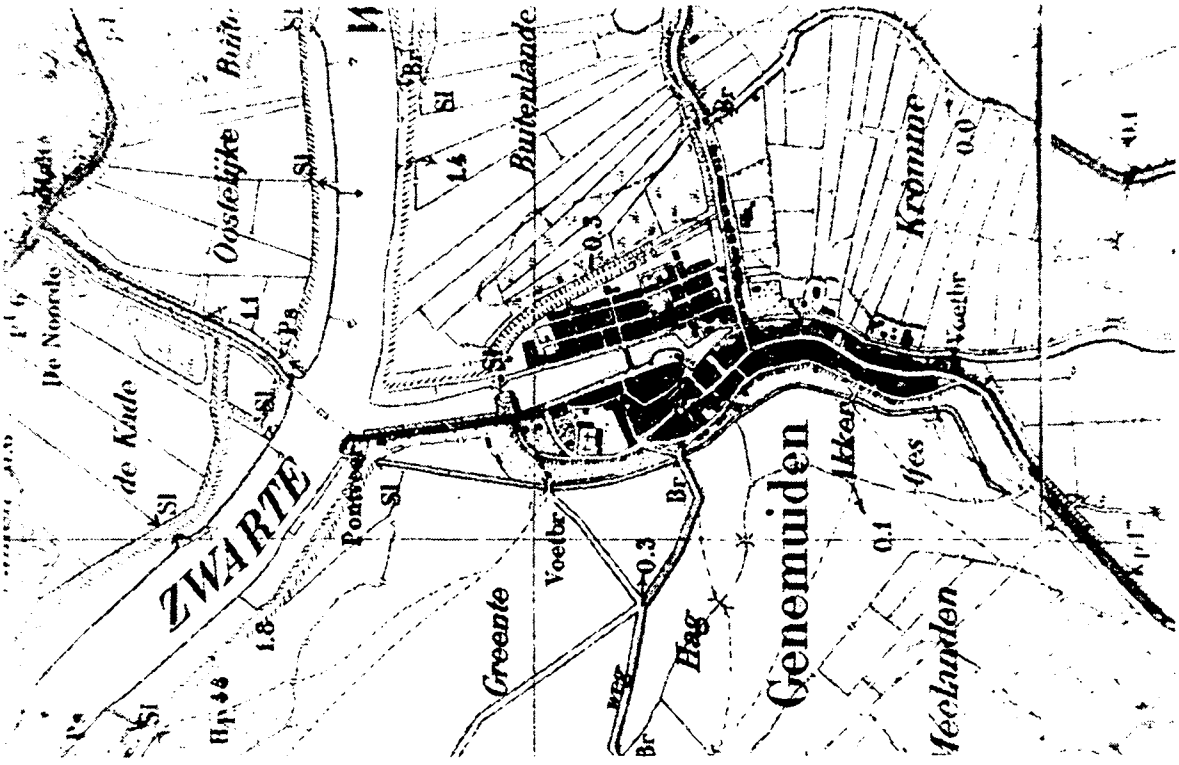

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1851
Kaart ca. 1900, verkend 1884, ged.herzien 1917/1919
Kaart ca. 1940, verkend 1931

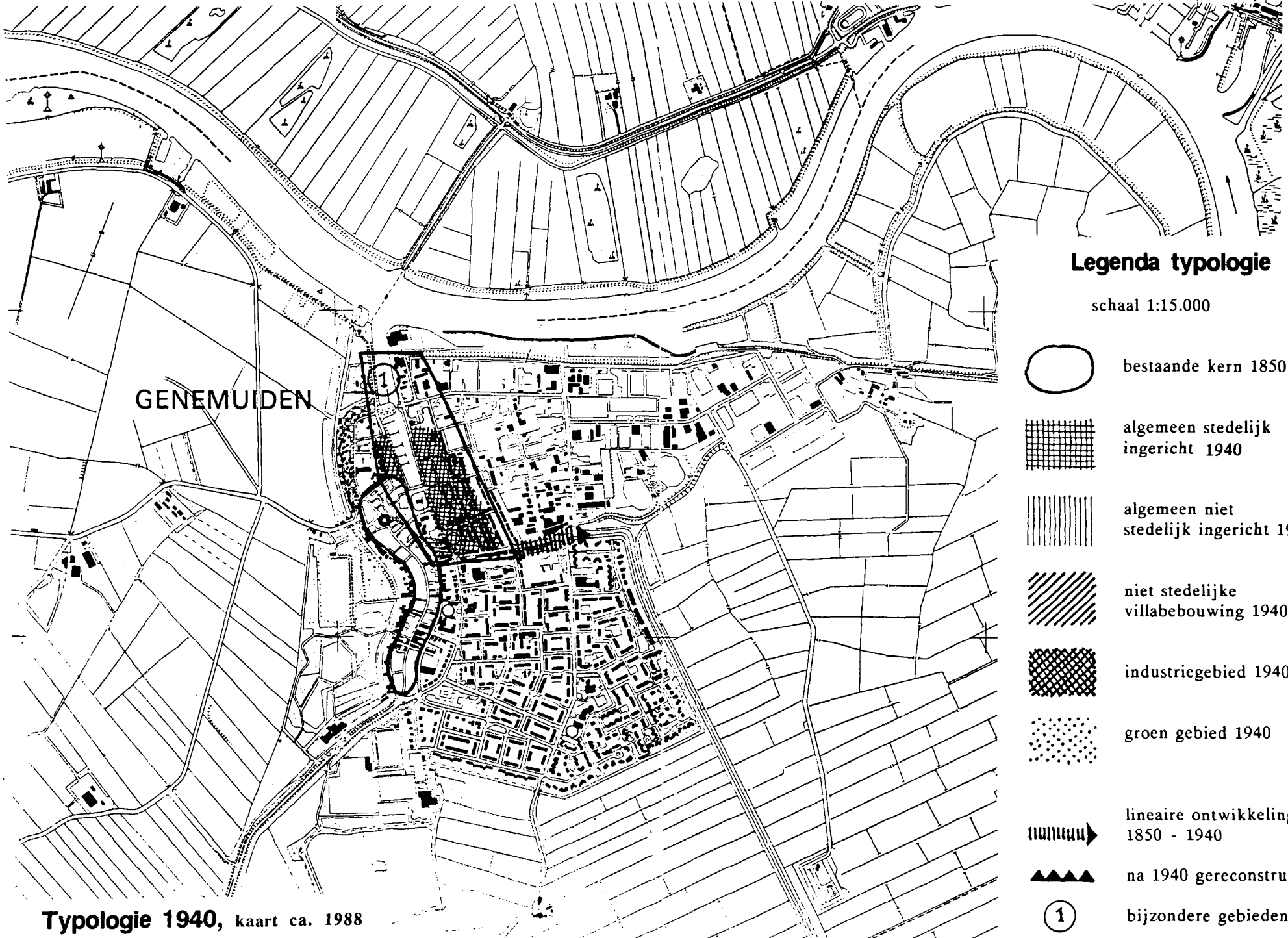

Typologie 1940, kaart ca. 1988

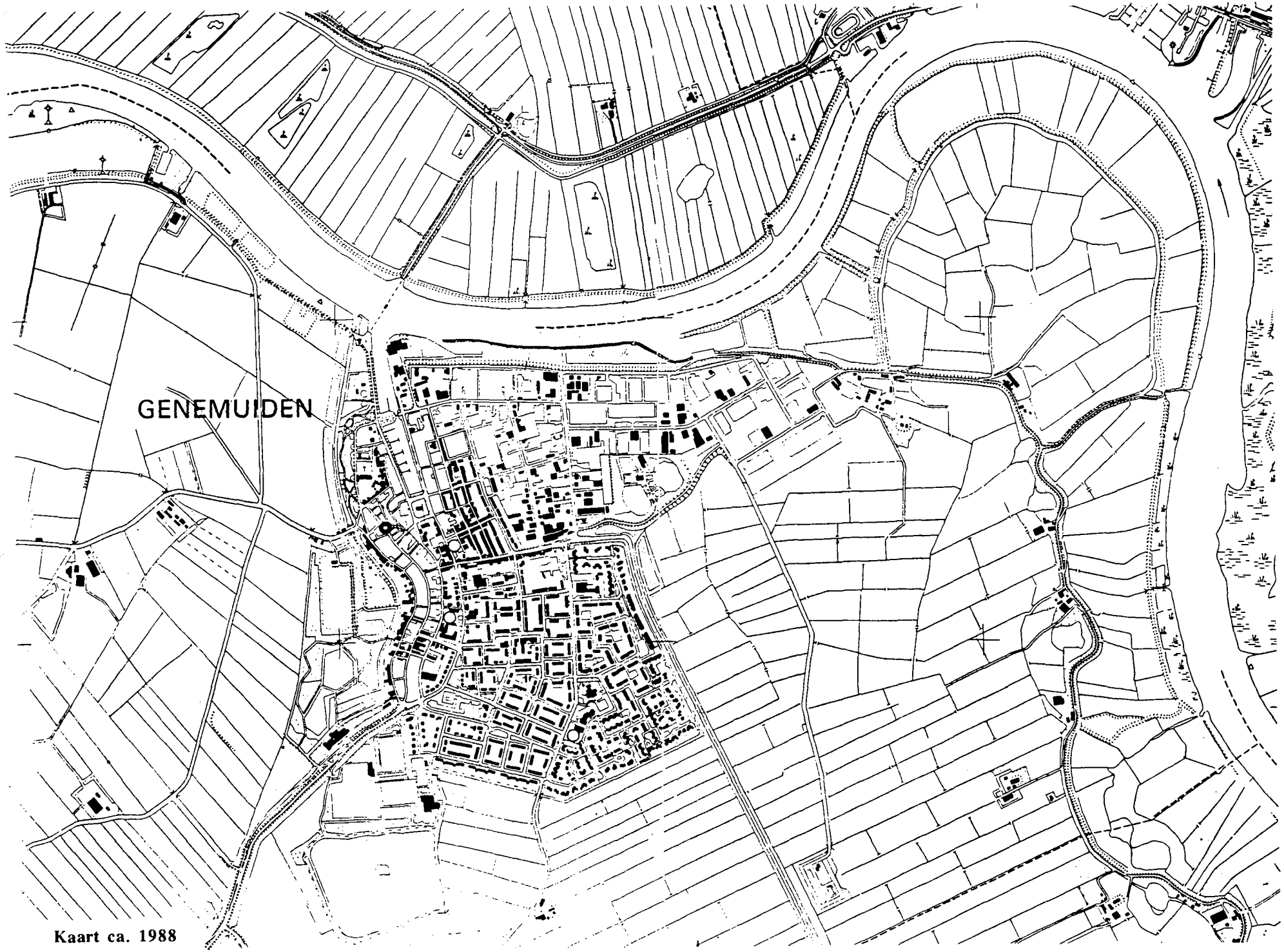

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Genemuiden en regio:
*Beens, H., Het erfgoed der vaderen: een cultuurhistorische beschrijving van de stad Genemuiden, Genemuiden, 1985.
De landbouw in de gemeente Genemuiden, Hasselt, 1949.
De sas te Genemuiden, Het Oversticht, Zwolle, 1987.
*Drok, W.J., Het landschap rond Genemuiden: geschiedenis van bodem, landbouw en biezenteelt in relatie tot de natuur, Kampen, 1985.
Genemuiden in 1988, Genemuiden, 1987.
*Klasen, L., Genemuiden in oude ansichten, Zaltbommel, 1988.
Nota betreffende de vestigingsmogelijkheid van een cocosspinnerij in de gemeente Genemuiden in verband met de arbeidsmarkt (E.T.I.O.), Zwolle, 1949.
Sociaalwetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ordening van Genemuiden (E.T.I.O-.), Zwolle, 1969.
Stichting Stadswacht Genemuiden. een inventarisatie, Genemuiden, 1987

Literatuur algemeen:
*Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel 1-12. Gorinchem, 1839-1848.
*Atlas van Nederland, 's-Gravenhage, 1963-1977.
*Atlas van Nederland. Deel 2: bewoningsgeschiedenis; deel 12: infrastructuur; deel 13: geologie; deel 14: bodem; deel 15: water; deel 16: landschap; deel 20: landinrichting, 's-Gravenhage, 1984.
*Besselaar, Molens in Nederland, Amsterdam, 1974.
*Bevolking der Gemeenten van Nederland op 1 januari 1987,

's-Gravenhage, 1987.
*Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht, Eerste en tweede bundel, IJsselacademie, Zwolle 1977-1978.
*Buter, A., De groene vallei. Stad en land aan de IJssel, Den Haag, 1978.
*Buter, A., Dit land over de IJssel, Hoorn, 1976.
*Crom, A.P., (red.) e.a., Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en platteland, deel 7, Overijssel, Kampen, 1985.
*Demoed, H.B., Mandegoed schandegoed, Zutphen, 1987.
*Dekker, G. (Red.), e.a., Oude fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1986.
*Dijksterhuis, R., Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland, historische analyse van een wisselwerking, de eerste eeuw: 1840-1940, Z.p. [Groningen], Z.j.[1980].
*Egberts, E., Wie water deert, die water keert, Zwolle, 1985.
*Elzenga, E., Langs de oude Overijsselse kerken, Baarn, 1972.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, 'Marken in Overijssel', in: Geschiedkundige atlas van Nederland, Den Haag, 1924.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, G.J. ter Kuile en R. Schuiling, Overijssel, Deventer, 1931.
*Fischer, E.J., Stroomopwaarts, Zwolle, 1986.
*Fockema Andrea, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850, Overdruk uit Versl. en Mededе. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 55ste stuk, z.p., 1939.
*Gevers, A.J., en A.J. Mensema, De havezaten in Salland en hun bewoners, Alphen aan den Rijn, 1983.
*Grote Topografische Atlas van Nederland, deel 3, Oost Nederland, Groningen, 1987.
*Heitling, W.H. en Lensen, L., Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, Zutphen, z.j. [1980].
*Hendriks, F.M., De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811-1842), Overdruk uit Versl. en Mededе. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 75e stuk, 1960.
*Krämer, G., Wij trekken door Twente en Salland, Arnhem, z.j. [1935].
*Kuile, E.H., ter, De monumenten van geschiedenis en kunst, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuile, E.H., ter, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage, 1974.
*Kuile, E.H., ter, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, Zaltbommel, (herdruk), 1971.
*Kloot Meijburg, H., van der, Onze oude dorpskerken, Rotterdam, 1921.
*Meene, J.G.C. van de en P. Nijhof, Spoorwegmonumenten in Nederland, Amsterdam, 1985.
*Meindersma, H. en K. de Jong (red.), Jongere bouwkunst in Overijssel, 1840-1940., Zwolle, 1985.
*Mulder, G.J.A., Handboek der geografie van Nederland. Deel VI, Zwolle, 1959.
*Nijhof, P., Oude fabrieksgebouwen in Nederland, Amsterdam, 1987.
*Nijhof, P., Watermolens in Nederland, Zwolle, 1982.
*Nijhof, P., Windmolens in Nederland, Zwolle, 1983.
*Overijssel, de provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht, Zwolle, 1983.
*Overijssel, Aspecten en Perspectieven, Amsterdam, 1951.

*PPD van Overijssel/ASP, Streekplan IJsselvallei, 1985.
*Pyttersen's Nederlandse almanak voor iedereen, Zaltbommel, 1922-1942.
*Romers, H., De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1938, Zutphen, 1981.
*Rosenberg, H.P.R., De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland, 's-Gravenhage, 1972.
*Schelhaas, H. en B. Molenaar (red.), Graven en begraven in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1981.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Historische kerken in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1974.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Molens in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1972.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Schipvaart en schepen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1985.
*Schuiling, R., Nederland, handboek der aardrijkskunde, deel 1 en 2, Zwolle, 1936.
*Schutten, G.J., Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld, geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300-1930. Twentsche courant.
*Seinen, J.R. en G. de Wit, Stap voor stap langs de Vecht, Hardenberg, 1985.
*Slicher van Bath, B.H., Een samenleving onder spanning, Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen, 1957.
*Slicher van Bath, B.H., (red.), Geschiedenis van Overijssel, Deventer, 1970.
*Steegh, A., Monumentenatlas van Nederland, Zutphen, 1985.
*Steensma, R. (Red.) en C.A. van Swichem (Red.), honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen, 1986.
*Stiksma, K., Spiegel van steden, dorpen en landschappen in Oost-Nederland, Overijssel, Gelderland en het rivieren gebied, Ridderkerk, 1986.
*Stilma, L., Rondom de Holterberg e.v., Holten, z.j. [1962].
*Varwijk, G.H. en J.R. Seinen, Stap voor stap langs de Dedemsvaart, Dedemsvaart, 1983.
*Ven, D.J., van der, Met de goastok door Twente en Salland, Verslagen van de hoofdcommissie voor herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen, Overijssel, 's-Gravenhage, 1890.
*Visscher, H.A., Het Nederlandse landschap, een typologie ten behoeve van het milieubeheer, Utrecht, 1974.
*Volmuller, H.W.J. (samenstelling), Nijhofs Geschiedenislexicon, Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981.
*Vuuren, L., van, Rapport betreffende een algemeen onderzoek naar de sociaal-economische structuur van het district van de kamer van koophandel en fabrieken voor Salland, Epe, 1941.
*Werkman, G., Kent u Overijssel ook zo?, Zeist, z,j. [1962].
*Wieringa, H. (red.), Waterstaat in Overijssel, Zwolle, 1983.
*Woud, A. van der, Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848. Amsterdam, 1987.
*Zanden, J.L., De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914, Utrecht, 1985.
*Zonneveld, J.L.S., Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap, Utrecht, 1985.

Kaarten:
Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:
Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Bijlagen

Tabellen

Tabel 1.
Loop van de bevolking in de gemeente Genemuiden*

jaar	aantal inwoners	index (1850 =100)
1850	1.884	100
1860	2.009	107
1870	2.317	123
1880	2.858	152
1890	2.875	153
1900	2.790	148
1910	2.994	159
1920	3.200	170
1930	3.311	176
1940	3.646	194
1987	7.294	387

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.
* Gegevens per 31 december, behalve 1987 (per 1 januari)

Tabel 2.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap op 31 mei 1947.

kern of buurschap	woningvoorraad	aantal inwoners
Genemuiden		3.563
Cellemuiden (gedeeltelijk)		38
Kamperzeedijk (gedeeltelijk)		370
Verspreide huizen		14
Varende schepen		22
Woonschepen		64
Totaal	**852 (110)**	**4.061**

Bron: C.B.S., Uitkomsten van de volks- en beroepstelling, 31 mei 1947.

KAART 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE GENEMUIDEN IN SALLAND

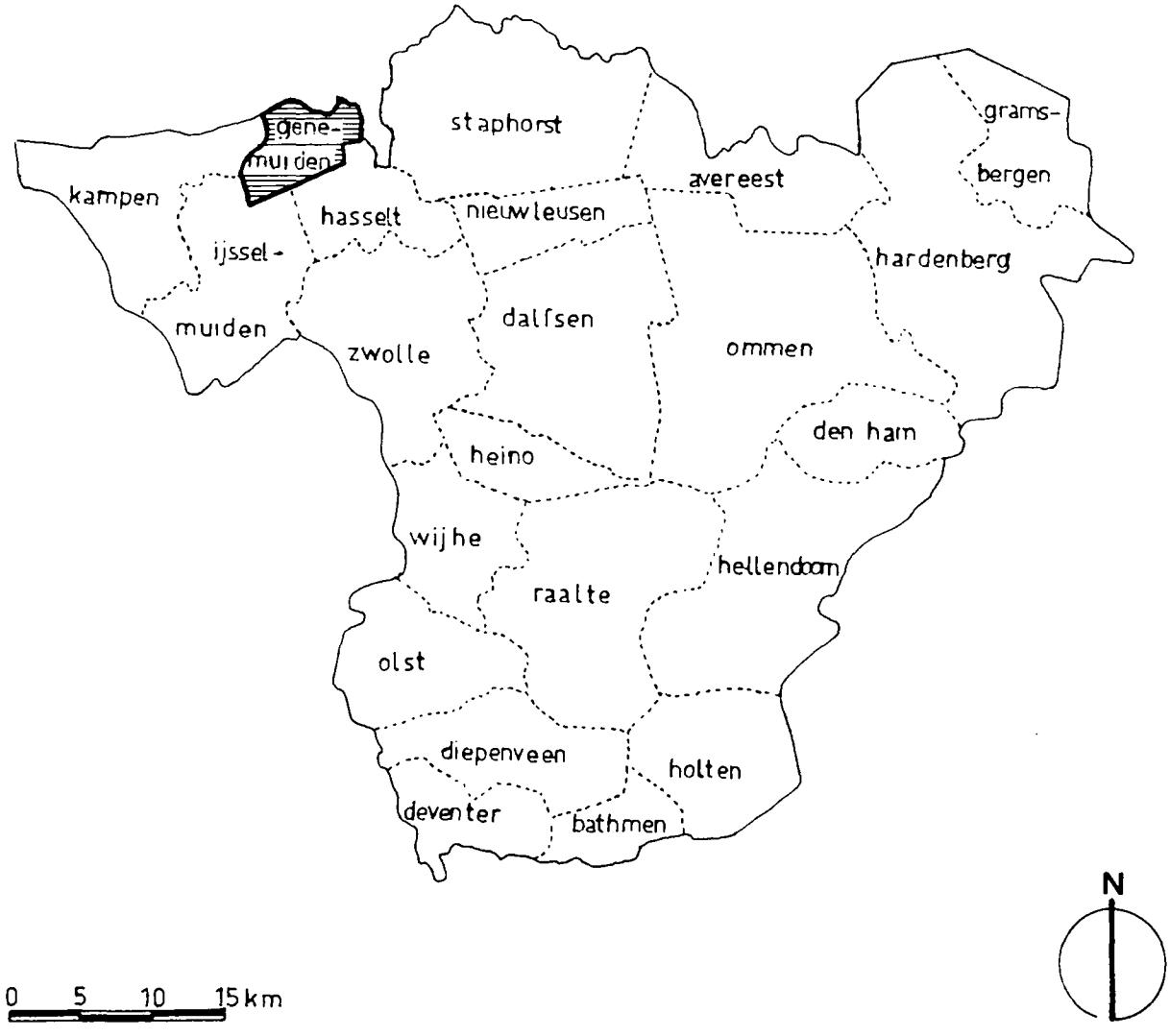

——— Grenzen van Salland

- - - - - - - Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, 1963 - 1977.

KAART 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

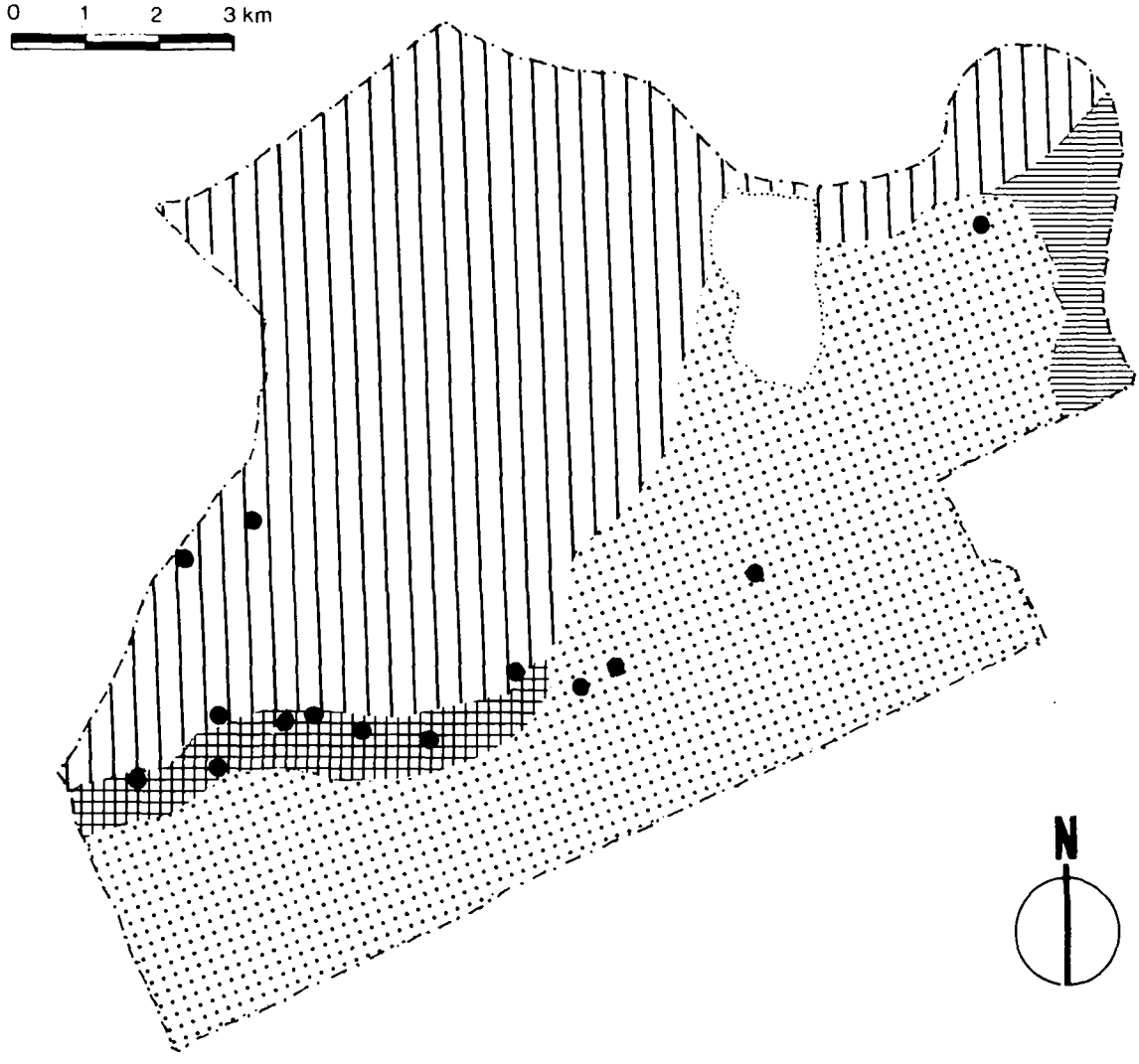

Poldervaaggronden; zavel en lichte klei

Overslaggronden; zandige zavel en klei op zand

Veen met een minerale bovengrond (plaatselijk overstroomd)

Jonge rivierklei

● Terp

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

KAART 3

INFRASTRUCTUUR

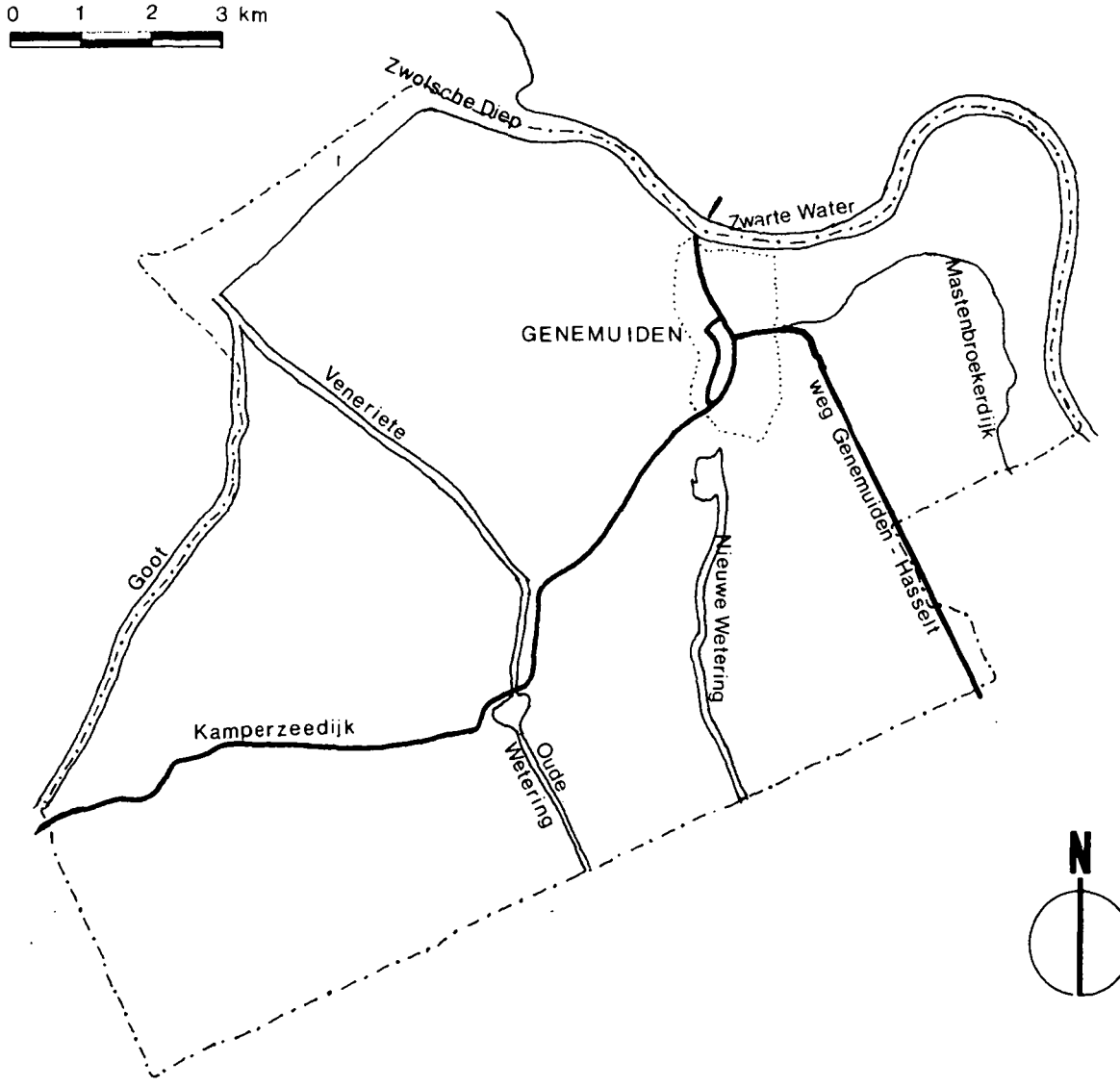

Hoofdweg

Verharde weg

Rivier of waterweg

Dorp

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.

KAART 4

GENEMUIDEN OMSTREEKS 1850

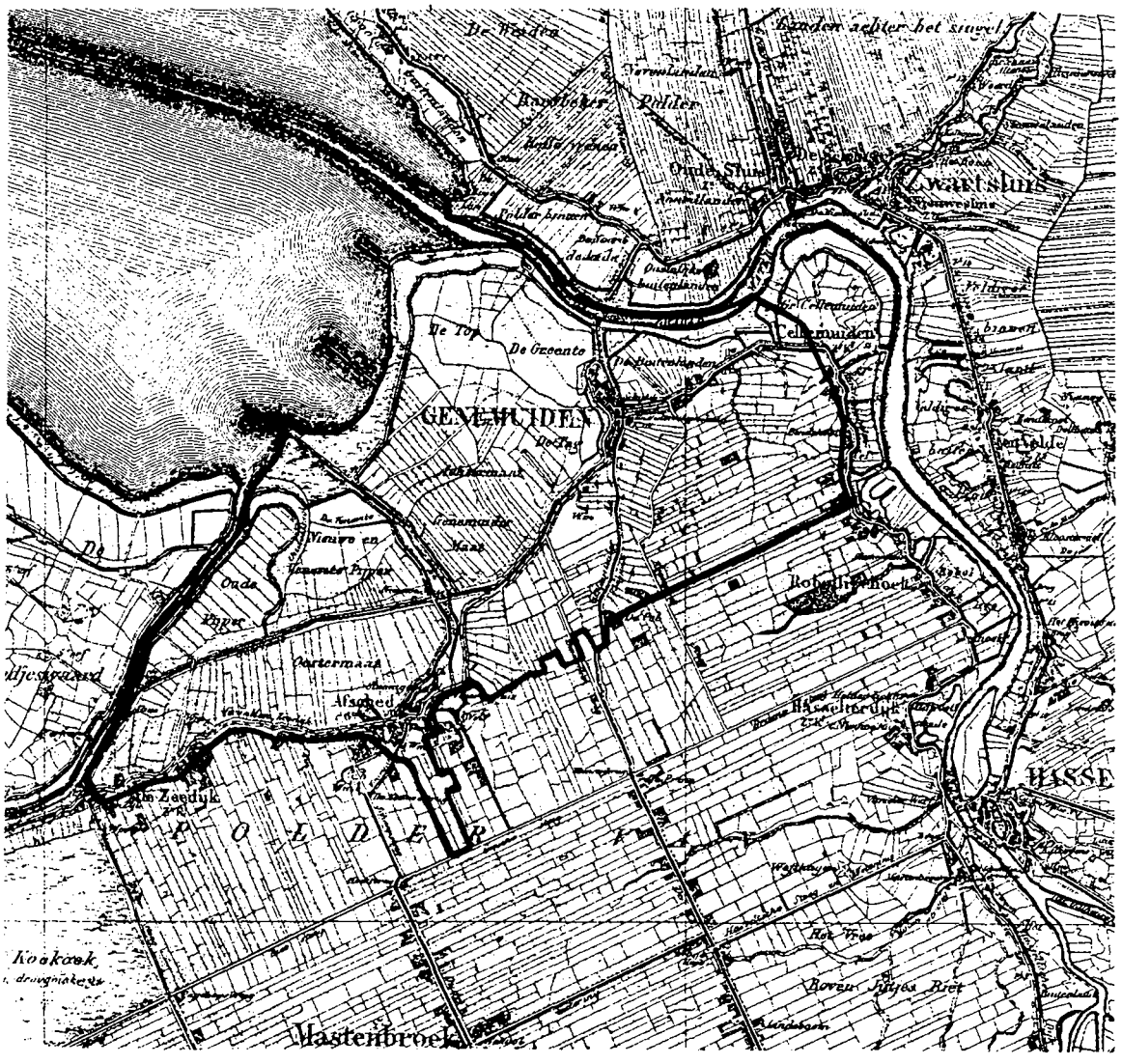

0 1 2 3 km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1859.

KAART 5

GENEMUIDEN OMSTREEKS 1930

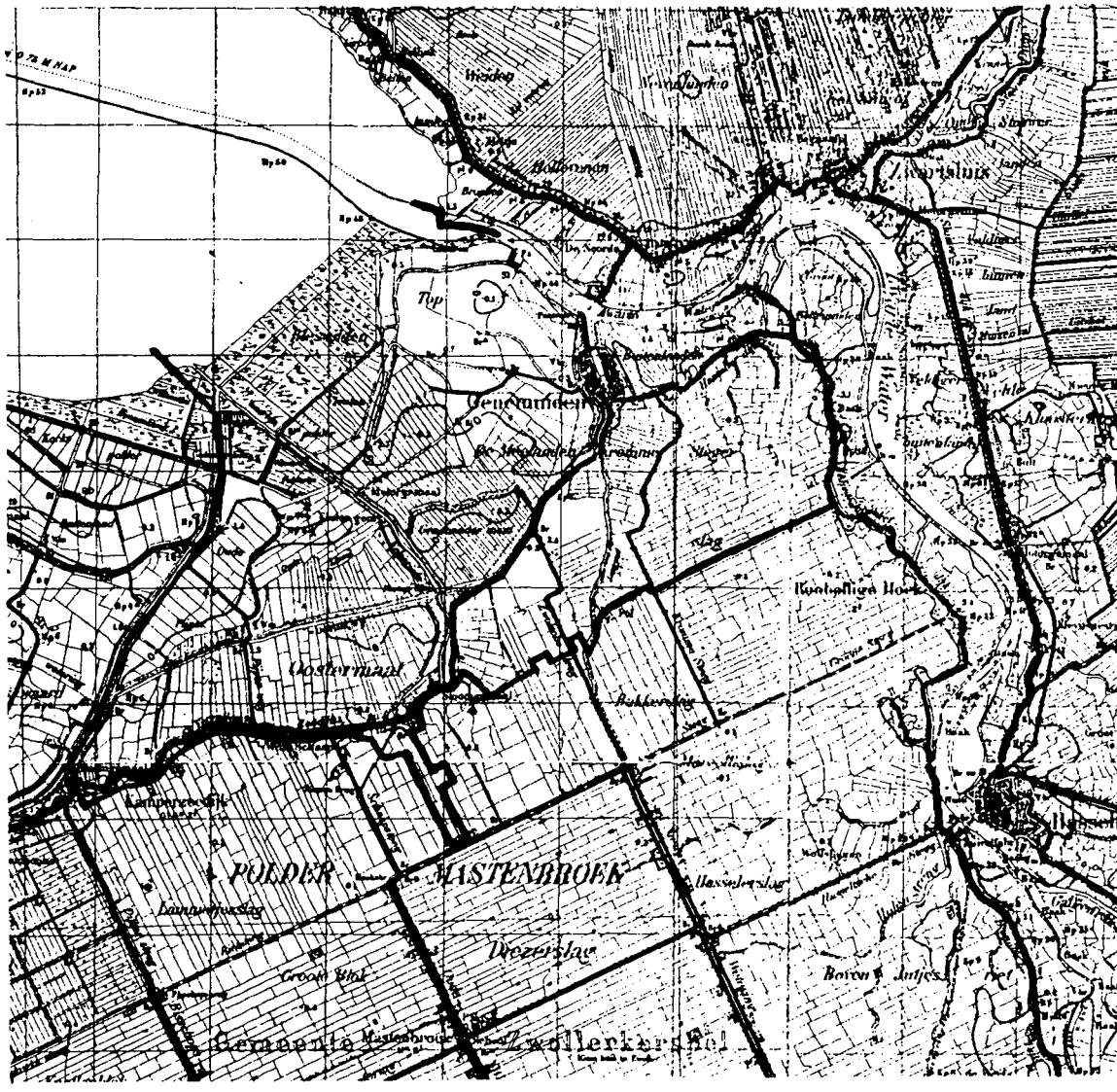

0 1 2 3 km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1933.

KAART 6

GENEMUIDEN OMSTREEKS 1973

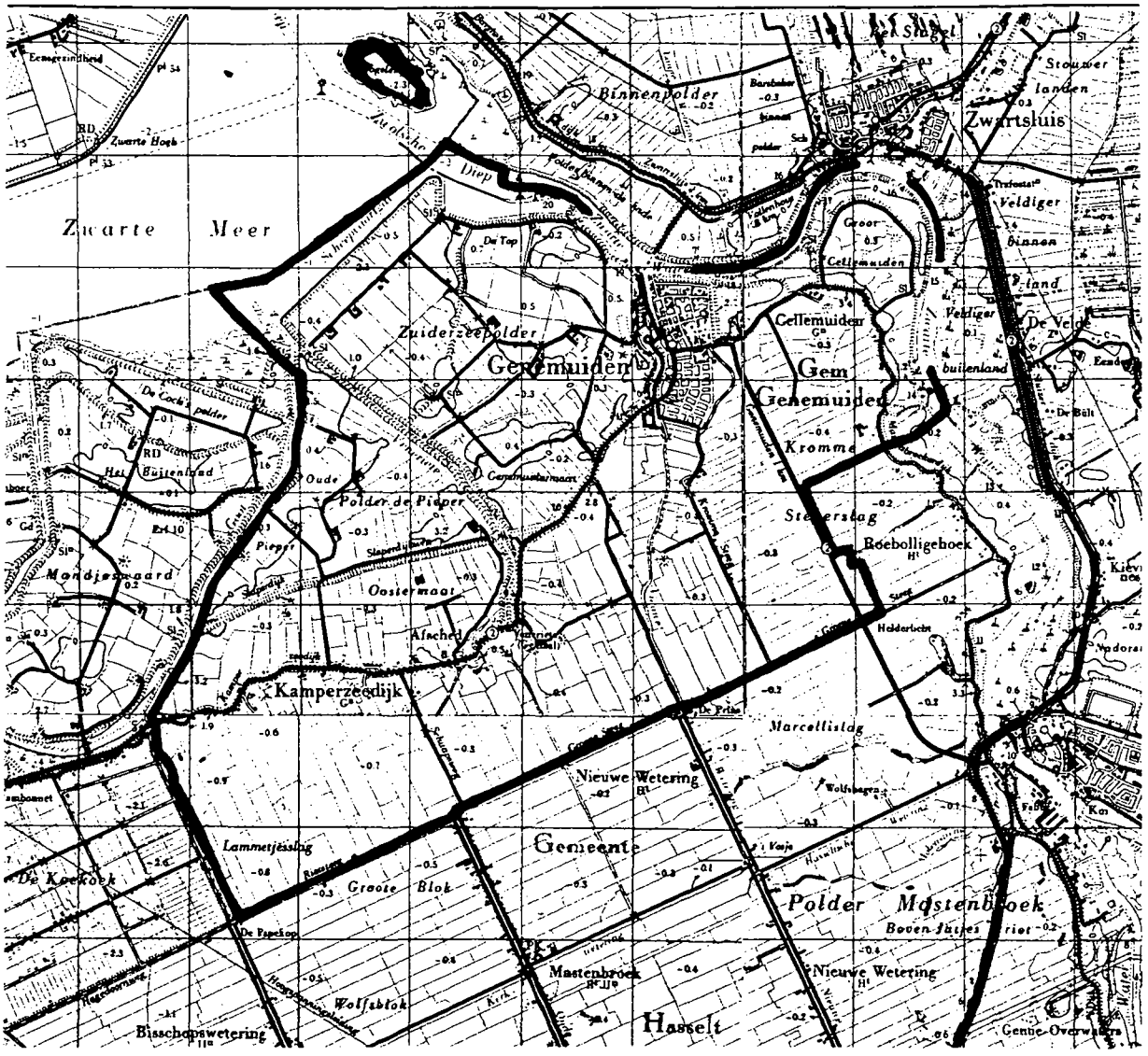

0 1 2 3 km

N

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.